

2

Genre

Genre er en slags kategoriseringssystem hvor man ind-deler de litterære tekster ud fra en række formelle og indholdsmæssige kriterier. Der findes tre storgenrer - epik, lyrik og dramatik - og en række undergenrer under hver af disse.

Kategorisering i genrer har ikke nogen relevans i sig selv. Det er kun relevant at kunne se forskel på f.eks. en novelle og et stykke naturlyrik når genreforskellen bruges til at fortolke teksten med. De forskellige genrer benytter forskellige virkemidler, og det er derfor genreafhængigt hvad der er relevant at undersøge.

Genren indgår i de forventninger som tekst og læser stiller til hinanden. For at forstå en tekst skal læseren være bevidst om at den tilhører en genre fordi man skal aktivere forskellige typer opmærksomhed over for forskellige genrer. Når der på en bog står »noveller«, »digtsamling« eller »roman«, er det et signal om at man skal læse på en bestemt måde.

De episke tekster har en handling i tid, derfor er spørgsmål inden for komposition, fortællerforhold og personer næsten altid relevante her. De lyriske tekster skaber stillestående og stemningsfulde situationer og er sprogligt kompakte, derfor er spørgsmål inden for sprog og motiv særligt relevante her. De dramatiske tekster har ligheder med både

epik og lyrik, men har ofte ingen eksplicit fortæller, derfor kan spørgsmål inden for komposition, personer og motiv være relevant her. Genren kan på den måde være en hjælp til at præcisere hvilke spørgsmål man kan stille til teksten.

Når man taler om genre, fokuserer man på hvad teksten har til fælles med en masse andre tekster. Man kan derfor risikere at glemme hvad der gør den enkelte tekst til noget særligt. Der er grænser for hvad genrebegrebet kan bruges til, og i nogle tilfælde kan man blot konstatere at teksten tilhører en genre, uden at det har den store analytiske relevans.

Men genren kan dog være interessant fordi der er en sammenhæng mellem tekstens form og det den vil sige. Når der opstår nye undergenrer eller nye genreblandinger, skyldes det ikke kun at forfatterne er blevet trætte af at skrive i de gamle former. Det skyldes også at tekstens form afspejler et livssyn.

Hvis man skriver en dannelses- eller udviklingsroman, har man en grundlæggende tro på at livet hænger sammen i et forløb hvor én identitet gradvist dannes. Hvis man derimod tror at livet er en række forskellige identiteter man indtager i forskellige situationer, og at man ikke nødvendigvis er »den samme« når man er ung, voksen eller gammel, må man skrive i en anden form. De nye kortprosaformer afspejler at et moderne liv ikke kan begribes i et langt og sammenhængende forløb - men må stykkes sammen på nye måder hvor de enkelte dele indgår i et mere frit forhold til hinanden. På den måde har formen i sig selv en betydning, og heri ligger genrens relevans.

Epik og lyrik, prosa og digt

Den vigtigste skønlitterære genregrænse går mellem epikken og lyrikken, og der findes en del forskellige begreber som benyttes i denne sammenhæng. De fire vigtigste er epik, lyrik, prosa og digt. Begreberne epik og lyrik har med tekstens forhold til fænomenet tid at gøre. Begreberne prosa og digt har med tekstens sproglige form at gøre.

Epik er den fortællende genre, de episke tekster har en handling. Epikken udfolder sig i tid, dens vigtigste kendetegn er det tidlige forløb. Epikkens modsætning er lyrikken som er kendetegnet ved stemningsbeskrivelse, en kredsen om et jeg, og ved at der er stilstand i teksten. Hvor epikken bruger tiden som virkemiddel, bruger lyrikken stilstanden.

Epik

Lyrik

Begrebet prosa er i daglig tale stort set synonymt med begrebet epik. Men der er en historisk forskel mellem begreberne som stadig har relevans. Hvor begrebet epik har med tiden at gøre - og er modbegreb til lyrik - har prosa med den sproglige form at gøre - og er modbegreb til begrebet digt. Prosa er en tekst der er skrevet i en fri form uden krav til metrik, vers, strofer, rim osv. Al faglitteratur er prosa, og alle romaner og noveller er prosa. Næsten al epik der skrives i dag, er prosa, men oprindeligt var epikken skrevet i bundne digtformer med krav til metrik og rim, men med en handling. Derfor kalder man den også episk digtning.

Prosa

Episke digte er digte hvor det tidlige forløb er vigtigere end stemningsbeskrivelsen. Ret beset har de derfor historisk tilhørt epikken og ikke lyrikken. Litteraturhistorien er meget rig på episke digte. Folkeviserne og andre digtformer hele vejen frem til vores tid er skrevet som episke digte hvor der ikke er meget stemningsbeskrivelse, men meget handling. I dag skrives der ikke mange episke digte, men de findes - f.eks. i popmusikkens ballader.

Hvor prosaen er en frit fortløbende tekst, er digtet brudt af linjedelinger. Lige som epik og prosa er blevet næsten synonyme, er det samme sket med begreberne lyrik og digt. Men også her er det relevant at skelne. Det lyriske har med stemningen og stilstanden at gøre - det er modbegreb til epikken. Digte har med den bundne form at gøre - det er modbegreb til prosaen.

Digt

Et digt er en tekst hvor metrik, rim, vers, strofer og linjedelinger er

med til at skabe betydningen. Det er det ikke i prosaen. En nem og brugbar definition på forskellen mellem prosa og digt er at prosaen ikke forholder sig til linjens deling, det gør digtet. Hvis forfatteren selv har bestemt hvor en linje skal slutte, og hvor en ny skal begynde, er det et digt. Hvis forfatteren ikke selv har bestemt det, og det altså kun skyldes skrifttypens og papirets størrelse, er det prosa.

Derfor kan man »se« på en tekst om den er prosa eller digt - også selv om man ikke kan læse det sprog den er skrevet på. Det er ikke indholdet, men formen, der gør noget til et digt.

Prosaen forholder sig til sætningen og skaber sin sproglige rytme ved variation i sætningens opbygning og længde. Digtet forholder sig til linjen og skaber sin rytme ved variation af tryk og længde inden for den enkelte linje.

Lyrik og digt er derfor ikke det samme. Der er bare mange tekster der er lyriske og digte på én gang - og derfor er det fristende at bruge begreberne i flæng. Men det er ikke altid tilfældet. Der findes også »lyrisk prosa«. Det er en tekst der er skrevet i fri form, men uden handling - eller hvor handlingen i dele af teksten sættes i stå af hensyn til en stemningsbeskrivende passage.

Epik

Handling,
personer og
miljøer

Epikken er den fortællende litteratur hvor der er handling, personer og miljøer. De største episke undergenrer er novellen og romanen som begge er skrevet i prosa. Fordi epikken er den fortællende genre, gør den mest brug af de litterære virkemidler og fremstillingsformer som er beskrevet i denne bogs kapitel 4 og 5 - altså fortæller, synsvinkel og komposition. De typiske fremstillingsformer er scenisk og panoramisk fremstilling samt dialog, og brugen af synsvinkel, personer og motiv vil være blandt de vigtigste træk ved den episke tekst. Herudover vil alt hvad man kan sige om kompositionen, have relevans for den episke tekst - netop fordi kompositionen er en beskrivelse af det tidlige forløb i teksten.

De episke tekster er ikke rensede for beskrivelser eller indre overvejelser der »står stille« - man vil sjældent se en tekst hvor handlingen drøner afsted hele tiden. En gang imellem standses den for at give plads til beskrivelser og gengivelser af tanker. Men disse stille-

stående passager er underordnet handlingen. En dvælen ved en beskrivelse er ikke det vigtigste, beskrivelsen er der fordi den er nødvendig for handlingen. De fleste romaner er stemningsfulde, men det er ikke deres egentlige formål. Der kan indgå lyriske elementer, men formålet er at fortælle en historie.

Romaner som f.eks. *Hærværk* og noveller som f.eks. *Irene Holm* er typiske eksempler på episk prosa. De forløber i tid, og personernes forhold til tiden er et vigtigt tema i begge tekster. Hovedpersonernes udvikling er en fortælle-mæssig drivkraft. Herudover er hovedpersonernes forhold til deres egen fortid og forhåbninger om fremtiden afgørende for deres karakter. De episke tekster har ofte det menneskelige liv med dets faser og forskellige aldre som en slags grundform som teksten både efterligner og forholder sig til.

Episk prosa

De episke digte forløber på samme måde i et tidsligt forløb samtidig med at de forholder sig til tiden som et grundlæggende vilkår ved menneskelivet. Typiske eksempler på episke digte er folkeviserne, en tekst som Ludvig Holbergs *Peder Paars* (1719) og Chr. Winthers *Hjortens Flugt* (1855). De er alle skrevet på en bunden digtform med formelle krav til den sproglige udformning, men med stærke handlingselementer som er det der binder teksten sammen. De rummer også lyriske træk, men deres episke element er det vigtigste fordi handlingsforløbet i tid er det bærende.

Episk digt

Når man ser på et episk digt, er der ingen tvivl om at man har med et digt at gøre. Men i forhold til moderne digte som ofte kun fylder en side eller to, er det kendetegnende at de episke digte er ekstremt lange - ofte på flere hundrede sider. Digtformen var en gang den herskende episke skrivemåde.

De to store episke genrer er i dag novelle og roman. De er begge skrevet i prosa og benytter de samme fremstillingsformer og nogle af de samme kompositionsformer. Den mest iøjnefaldende forskel er derfor deres forskellige længde. En roman er længere end en novelle, og i de fleste tilfælde er vi ikke i tvivl. Man ville ikke kalde *Hærværk* en novelle og *Irene Holm* en roman. Men man kan alligevel ikke lave et formelt kriterium der siger at tekster på mere end f.eks. 30 sider er romaner, mens resten er noveller. Der findes noveller på op mod 100 sider og romaner på ned til 25 sider. Meget korte romaner og meget lange noveller ligner hinanden meget, og det kan

Episke
undergenrer

være svært overhovedet at lave et holdbart genrekriterium. Men der er nogle forskelle - også selv om der i dag skrives mange tekster der befinder sig midt imellem.

Et muligt kriterium er simplicitet over for kompleksitet. Novellen er enklere end romanen. Simpliciteten ligger ikke i sproget, men i antallet af handlingstråde, den samlede tid som handlingen spænder over, og antallet af personer. En novelle har én vigtig begivenhed som indtræffer i en eller meget få personers tilværelse. Novellen er optaget af denne ene begivenhed og af måder at løse den opståede konflikt på. Der er én vigtig handling, én hovedperson og få bipersoner. Hvis der er sideløbende handlinger, er de underordnet hovedhandlingen, der vil aldrig være to handlingsspor der er lige vigtige.

Roman Romanen har som regel flere personer, flere handlinger og handlinger der griber ind i hinanden. Romanen er mere kompleks - og der kan undervejs opstå tvivl om hvad der egentlig er den vigtigste handling, og hvem der egentlig er hovedperson. Romanen indtager sideløbende handlinger, krydsende handlingsspor, bipersoner og undertemaer som ofte vil udspille sig over meget lange tidsforløb.

Dannelses- og udviklingsromanen er begge kendetegnet ved at have menneskelivets faser som kompositorisk grundform. De er struktureret over hovedpersonens liv, ofte bærer de hovedpersonens navn som titel, og de beskriver et opdigtet menneskeliv. Undervejs kan en mængde bipersoner optræde som parallel- og kontrastpersoner der på skift synliggør og føjer elementer til hovedpersonens karakter. J.P. Jacobsens *Niels Lyhne* (1880), Henrik Pontoppidans *Lykke-Per* (1898-1904), Martin Andersen Nexø's *Pelle Erobreren* (1906-10), Jacob Paludans *Jørgen Stein* (1932-33) er alle eksempler på klassiske danske romaner i denne tradition.

Andre store romangenrer er rejseromanen, den historiske roman, kærlighedsromanen og kriminalromanen.

Blandt nyere romanformer findes punktromaner, feltromaner og cirkulære romaner. De udfordrer selve den episke form ved at erstatte de lange handlingsforløb med en række »punkter« eller »felter« hvor man slår ned på forskellige tidspunkter i et menneskes

liv - uden at de enkelte »punkter« kædes sammen til et samlet forløb. Peer Hultbergs *Byen og verden* (1992) og Jan Kjærstads *Forføreren* (1993) er eksempler på nyere romaner der udfordrer selve den episke form.

I noveller følger man en enkelt begivenhed, og novellen slutter når konflikten enten er løst, eller det viser sig at ingen løsning er mulig. Det tidsrum som novellen udspiller sig i, er derfor kortere end i romanen. Der kan være indlagt tilbageblik til livsfaser der går forud for den aktuelle begivenhed, men de vil blive kort refereret og ikke gennemspillet i detaljer som det ofte vil ske i en roman. Novellens fokus er på den aktuelle begivenhed og konflikt hvorfor persongalleriet også vil være mindre.

Novelle

Kærligheds- og kriminalnoveller rummer lige som kærligheds- og kriminalromaner et plot som styrer handlingen og kompositionen. Men i novelleformen vil der være færre handlingsmæssige omveje hen til konfliktens løsning. Det samme gælder for en række øvrige novelletyper som alle er defineret ud fra hvad de handler om: spøgelsesnoveller, psykologiske noveller, rejsenoveller.

Eventyret er en episk undergenre for sig. Her har man et lille - og ofte helt fast - persongalleri hvor en hovedperson typisk ved at gennemleve en række prøvelser skal gøre sig fortjent til en belønning - f.eks. en prinsesse og et halvt kongerige. Man følger personen i et afmålt tidsforløb, Og der er kun én konflikt. Når den er løst, opstår der ikke en ny eller viser sig skjulte sider af den oprindelige konflikt. Konflikten og forløbet er simpelt, overskueligt og afsluttet.

Eventyr

Eventyrets univers er fantastisk, handlingen og personerne er ikke underlagt realismens hensyn til hvad der fysisk kan lade sig gøre. Handlingen udspiller sig ikke på noget entydigt fastlagt tidspunkt, man indleder f.eks. med »Der var engang« - men specificerer ikke tiden nærtmere. De steder hvor handlingen udspiller sig, er heller ikke entydige. Det kan være »i et fjernt land«, på steder med fantasifulde navne eller i helt overnaturlige universer.

Eventyret har rod i en folkelig og mundtlig tradition, men har efterhånden udviklet sig som en særlig litterær, skriftlig genre. Man skelner mellem folkeeventyr der er mundtligt overleverede eventyr

der senere er blevet skrevet ned, og kunsteventyr som er skrevne tekster. Kunsteventyret gør dog rig brug af den mundtlige tradition, f.eks. ved brug af en talesprogsnær stil.

Lyrik

Musisk
betydnings-
dannelse

Lyrik er oprindeligt den sangbare digtning, altså digte der fremføres som sang. Ordet stammer fra det instrument der ledsagede sangen: en lyre. I dag er lyrik mere end det der kan synges, men at lyrikken historisk er den genre der står musikken nærmest, er et vigtigt kendetegn. Musik er en kunstform hvor der ikke er nogen bogstavelig betydning, men hvor det hele ligger i stemningen. I lyrikken spiller en sådan musikalsk betydningsdannelse sammen med ordenes bogstavelige betydning.

Billedsprog

Lyrikkens vigtigste virkemidler er derfor rim og rytme. Disse virkemidler er stemningsskabende i kraft af det lydlige og musikalske. Herudover er lyrikkens vigtigste virkemidler billedsprog, beskrivelse, tankereferat og indre monolog.

Oprindeligt havde man en lang række faste digtformer som man udtrykte sig lyrisk i. Der var strenge krav til rim, metrik og syntaks. Men der er historisk sket en slags oprør mod de faste former så det lyriske i dag ikke kun findes i digte, men også i prosaen og i digte der mere og mere ligner prosaen.

I lyrik er det ikke en handling der binder teksten sammen, det er stemningen der skaber sammenhængen. Det betyder ikke at der slet ikke kan være handling i en lyrisk tekst, men det er ikke det typiske genretræk, og det er ikke nødvendigt for at noget kan kaldes lyrik.

Lyrikken er en subjektiv genre. Det vil sige at den udtrykker noget om et jags forhold til sine omgivelser. Man taler derfor om »digter-jeget« eller det »lyriske jeg« som et centrum i den lyriske tekst. Det er dette jags sansninger, overvejelser og indre stemninger der beskrives ved hjælp af noget ydre og ved hjælp af de lyriske virkemidler.

En lyrisk tekst handler næsten altid om forholdet mellem et jeg og den omgivende verden. Med »den omgivende verden« kan menes mange forskellige ting. Det kan være naturen, de umiddelbare omgivelser, andre personer, noget eksistentielt eller religiøst.

Ofte vil de konkrete ting i et digt være afsæt for mere principielle overvejelser - ofte af eksistentiel, psykologisk eller religiøs art.

Den typiske lyriske tekst er det lyriske digt. *Vesterbrogade* og *Livet i Istedgade* er eksempler på lyriske digte. De udtrykker et jogs stemninger ved at gengive og fortolke konkrete sansninger. I disse to tilfælde er det sanseindtrykkene i gaden der afstedkommer nogle generelle overvejelser over livet i byen - og i sidste ende over livet i almindelighed. Der er ingen særlig handling i teksterne. De står stille, og den smule tidsligt forløb der er, er underordnet hensynet til stemningen. Den digteriske form ses af den måde linjedeling, rytme og i Bønnelyckes tilfælde enderim bruges på.

Lyrisk digt

Lyriske elementer i prosa findes i passager i prosatekster hvor hensynet til den fortløbende sammenhæng tilsidesættes for at give plads til en stemningsopbyggende beskrivelse. I *Hærværk* er der eksempler på lyrisk prægede passager, bl.a. en beskrivelse af Istedgade:

Lyrisk prosa

»Formiddagssolen lynede i et Mylder af aabentstaaende Vinduesruder som i Vanddraaber, og langt ude ved Enghaveplads blev de graa og gule Facader luftige som fjerne Bjerge, indtil de opløstes i en flimrende Taage.«

Via to sammenligninger hvor vinduerne sammenlignes med vanddråber, og facaderne sammenlignes med bjerge, laves en afsluttende metafor hvor facaderne opløses i tåge. Gaden ses som et bjerglandskab hvor bjergene rækker ind i en tåge og dermed får en let og luftig karakter. Udgangspunktet er en konkret sansning af en gade, den omsættes i en billedsproglig omskrivning og siger måske noget mere generelt om forholdet mellem by og natur og om forholdet mellem det jordiske og det himmelske. Herudover er der bogstavrim i ordene »lynede« og »Mylder«, i ordet »aabentstaaende«, ordene »Vinduesruder« og »Vanddraaber«, ordene »graa« og »gule« og i ordene »fjerne« og »Bjerge«. Disse virkninger giver et lyrisk præg. Beskrivelsen kan læses som et lille stykke lyrik i prosaform inde i den episke handling som kortvarigt sættes i stå.

Til de lyriske undergenrer hører dels en gruppe af ældre lyriske digtformer som har helt faste regler for antal verslinjer, rim og me-

Lyriske undergenrer

trik, og dels en gruppe som er defineret ved det de handler om - f.eks. naturlyrik, kærlighedslyrik, fædrelandssange og salmer.

Ældre lyriske digtformer

De ældre lyriske digtformer kan kendes på at de lever op til nogle helt faste regler for den sproglige udformning. En af de mest almindelige er sonetten. Den har 14 verslinjer med hver ti eller 11 stavelser. De 14 linjer er fordelt i to »kvartetter« med hver fire linjer og to »terzetter« med hver tre linjer. I kvartetterne rimer første linje på fjerde og anden på tredje (formen abba). I terzetterne findes en række forskellige rimmønstre, f.eks. cdc eller dcd.

Herudover er der en række krav til indholdet i hver af de fire dele i sonetten. Der er med andre ord tale om en digtform med meget udbyggede krav til den formelle udførelse. Formen er oprindeligt italiensk og mest udbygget hos forfatteren Francesco Petrarca (1304-74), men er ellers benyttet af bl.a. William Shakespeare (1564-1616) og den danske Emil Aarestrup (1800-56). Der skrives næsten ikke sonetter længere, men et nyere eksempel er Inger Christensens *Sommerfugledalen* fra 1991.

Anvendt Lyrik

En række lyrikgenrer er afgrænset efter deres indhold. Man kan ikke »se« forskel på en fædrelandssang og en revyvisse, forskellen ligger kun i indholdet. Det samme gælder salmer, børnesange, folkeviser, politiske slagsange, lejlighedssange osv. Et væsentligt træk ved denne »anvendte lyrik« er at dens genrer er knyttet til de brugssammenhænge den indgår i. Her viser lyrikken sin arv fra musikken hvor den musikalske genre og tekstens indhold i fællesskab tilpasser sig et bestemt formål. Det kan være at prise Gud, sit fædreland, et sølvbryllupspaar eller noget andet.

Moderne Lyrik

Med den moderne lyriks opståen under og efter det moderne gennembrud i slutningen af 1800-tallet er der fremkommet en lyrisk genre som udmærker sig ved ikke at tjene noget formål - i hvert fald ikke noget andet formål end at være netop lyrik. I den moderne kunstopfattelse er kunsten til for sin egen skyld og må ikke tilpasses politiske, praktiske eller religiøse hensyn.

Den moderne lyrik har det formål at give sin læser en sproglig og kunstnerisk oplevelse. Denne oplevelse må gerne afstedkomme en almen overvejelse over livet, samfundet eller meningen med kunsten. Men »budskabet« skal underordnes kravet til digtets sproglige formfuldendthed. Det moderne lyriske digt er derfor mere lukket om sig selv og i mange tilfælde også meget sværere at læse. Det knyt-

ter sig ikke til en bestemt brug, og man kan ikke på forhånd vide hvad dets mening er.

Den moderne lyrik gør oprør mod de gamle former og opfinder nye - mere frie - måder at skrive lyriske digte på. Men med ideen om at tekstens formål er at give en kunstnerisk og stemningsfuld oplevelse, er den moderne lyrik stadig bevidst om sin musiske arv. Det er bare ikke en musisk opfattelse på et praktisk plan - man kan ikke synge et moderne digt - men en musisk opfattelse på et mere eksistentielt plan - man kan komme i stemninger som man ellers kun kender fra musikken.

Dramatik

Dramatikken er skrevet med opførelse for øje. Dramaets særlige fremstillingsform ligger derfor i at det kun gør brug af replikker og monologer og herudover må benytte en række visuelle og rumlige virkninger. Disse er i teksten til stede i form af de såkaldte regi-bemærkninger, og på scenen er de til stede i form af scenografien.

Replikker og
monologer

Dramaet fremviser som regel en konflikt som præsenteres, tilspidnes og løses. Dermed er brug af spændingsopbygning i kompositionen et af dramaets vigtigste kendetegn. Et andet virkemiddel er brugen af fortælleøkonomi og vidensfællesskaber. Ved at lade personerne træde ind og ud af scenerummet kan man lade personer have forskellig viden om hinanden og handlingens gang. De eneste der er vidne til alt det sagte, er publikum.

Fordi dramaet skal opføres på en scene, er der en række kompositoriske begrænsninger. Man kan ikke springe i tid eller mellem steder på samme måde som i f.eks. en roman. Et traditionelt krav til den dramatiske tekst har derfor været at den skulle være skrevet ud fra handlingens, tidens og stedets enhed. Det vil sige at der kun må være én handling uden forstyrrende parallel- eller sidehandlinger, handlingen skal udspilles inden for ét døgn, og den må kun foregå ét sted.

Dramaet er tvunget til at bruge fremstillingsformer der viser alt hvad der sker. Hvis man vil lave f.eks. panoramisk beretning eller direkte udsagn om en persons karakter, må man lade en eksplicit fortæller træde ind på scenen og henvende sig direkte til publikum.

- Dramatiske undergenrer** De fleste dramatiske undergenrer kan inddeles efter hvad de handler om, altså efter indholdet. Traditionelt har man inddelt dramatikken i to store undergenrer: tragedien og komedien. Den nemmeste måde at skelne mellem dem er ved deres grad af forudsigelighed: Tragedien er skæbnebestemt, komedien er uforudsigelig.
- Tragedien** I tragedien er menneskets livsforløb fastlagt i forvejen og forudset af en skæbne som det enkelte menneske ikke har magt til at afvige fra. Tragedien handler ofte om det enkelte menneskes kamp med sine livsvilkår og har en sørgelig slutning.
- Komedien** I komedien kommer noget uventet og uforudsigeligt og griber afgørende ind i menneskets livsforløb, der er en munter stemning af frihed og mulighed for lykkelige slutninger.
- Det er altså to forskellige livsholdninger der kommer til udtryk i de to hovedgenrer. Inden for komediegenren finder man i dag genrer som lystspil, farcer, sædekomedier og politiske komedier. Inden for tragediegenren finder man genrer som heltetragedie og sørgespil.
- Også i dramatikken har der været en historisk tendens til blanding mellem genrerne. Det bliver derfor sværere og sværere at skelne helt klart mellem de to store undergenrer. Vi har jo begrebet »tragikomisk« som udtrykker at det muntre og det sørgelige er forbundet med hinanden - at det lystige rummer tragiske pointer, og at der kan være noget komisk over tragiske situationer.
- Det naturalistiske teater** En af de dramatiske genrer der har haft størst betydning for den nyere tids dramatik, er det naturalistiske teater som blev udviklet fra slutningen af 1800-tallet. Det naturalistiske drama beskriver hvordan mennesket er påvirket af arv og miljø, og begivenhederne på scenen kan sammenlignes med en slags eksperiment hvor det undersøges hvordan et menneske reagerer når det kommer under pres og bliver konfronteret med f.eks. traumatiske begivenheder fra sin fortid. Henrik Ibsen (1828-1906) og August Strindberg (1849-1912) hører til de mest betydningsfulde dramatikere i denne genre.
- Den dramatiske tekst kan være skrevet og fremført som både prosa og digt. Historisk har det været mest almindeligt at skrive dramatik som digt, mens det mest almindelige nu er blevet dramatik i prosaform. Men der ligger ikke i selve den dramatiske genre en særlig forkærlighed for den ene eller den anden skrivemåde.
- Det dramatiske er i det hele taget en meget åben genre - forstået

på den måde at den optager udtryksformer fra andre genrer og andre kunstarter i sig. På grund af teaterinstitutionen og dens traditioner har dramagenren mange berøringsflader til helt andre kunstarter som ballet, opera, musical osv. Det resulterer i et hav af genreblandinger som f.eks. musikteater, totalteater og revy.

Hertil kommer hele den overførsel af dramatiske genretræk som udviklingen af spillefilmen og tv-dramatikken har ført med sig. Den mest udbredte dramatik findes i dag i film og på tv, de fleste dramatiske analysebegreber er derfor også relevante i analyse af spillefilm samt tv-dramatik og -serier. De filmiske medier har i modsætning til teatret nogle tekniske muligheder for at bryde det gamle krav om handlingens, tidens og stedets enhed. Filmen har derfor også en række genretræk fælles med romanen.

Film og tv

Blanding af genrer

Det gælder for alle de tre hovedgenrer at de oprindeligt overvejende har været skrevet på digtform, og at de efterhånden har nærmet sig prosaen. I epikken og dramatikken er prosaen altdominerende, i lyrikken er den til stede ved at de gamle digtformer blødes op og erstattes af frie versformer. Historisk set kan man derfor sige at formerne er gået fra at være faste til at blive mere og mere frie.

»Frie vers« er en betegnelse for versformer der ikke lever op til konsekvente metriske krav. Det er altså verslinjer hvor trykfordelingen ikke følger et i forvejen fastlagt system (se også side 129).

Frie vers og prosadigt

Livet i Istedgade er eksempel på et digt skrevet i frie vers. *Vesterbrogade* er skrevet i bundne vers. Oprindeligt var al skønlitteratur skrevet i bundne vers, men i forbindelse med - og især efter - det moderne gennembrud er der opstået en lyrisk digtning der ikke udtrykker sig i de gamle digtformer.

Det store gennembrud for den frie digtning er sket i løbet af det 20. århundrede. Det lyriske digt er dermed kommet til at ligne prosaen mere og mere. Når et digt er skrevet i prosa, men med brug af klanglige og sproglige effekter, kalder man det et »prosadigt« - selv om betegnelsen egentlig er en selvmodsigelse.

Kortprosa Samtidig med at lyrikken har bevæget sig fra de faste digtformer mod de friere prosaformer, er der sket en modsat bevægelse: Den episke prosa har optaget lyriske elementer i sig og er ved at udspalte sig i undergenrer som befinder sig midt mellem det lyriske og det episke. I nye »kortprosa«-former er det episke handlingselement svækket og det lyriske situationselement styrket. Kortprosaen kommer derfor til at ligne lyrik i frie vers. Ofte er den eneste forskel måden teksten rent grafisk er sat op på. Ved højtlesning vil det være meget svært at skelne.

Begrebet kortprosa er historisk blevet brugt om novellegenren, og det eneste der har ligget i denne genrebetegnelse, er at der er tale om kort prosa. I dag bruges begrebet kortprosa fortrinsvis om nogle nye prosagenrer som ikke er noveller.

Den vigtigste forskel i forhold til den traditionelle novellegenre er at de ikke rigtig har nogen handling - og at de som regel er endnu kortere end novellerne. Hvor det i en roman og en novelle er handlingen der giver teksten enhed og sammenhæng, er det i kortprosaen meget ofte situationsbeskrivelse - altså noget lyrisk. Kortprosaen gør brug af nogle af den lyriske genres skrivemåder, men den er skrevet i prosa og sat op som en episk tekst.

De fleste kortprosattekster er skrevet til en sammenhæng hvor den enkelte tekst optræder sammen med andre tekster - ligesom digte kan indgå i en digtsamling. Det der binder teksterne sammen, kan være en fælles tematik, et fælles stof, nogle gennemgående personer eller lignende. Selv om den enkelte tekst ikke har nogen handling, kan den alligevel indgå i en større sammenhæng der har en handling. En kortprosasamling kan derfor minde om en roman. Som regel vil teksterne ikke danne et gennemgående og kronologisk handlingsforløb, men dog danne en enhed hvor læseren sammenstykker de enkelte dele til en helhed. Teksterne har ikke det episke forløb som sammenhæng - men er alligevel ikke helt fri for episke træk. Derfor befinder de sig midt mellem romanen og digtsamlingen, og den enkelte tekst er hverken epik eller lyrik. Eksempler på sådanne »romaner« der består af kortprosastykker, er Helle Helles *Eksempel på liv* (1993) og Pablo Henrik Llambias' *Hun har en altan* (1996).

Faktion er en genre der blander fagteksten og skønlitteraturen - ordet er fremkommet ved en blanding af ordene »fakta« og »fiktion«. Den største genregrænse findes mellem faglitteratur og skønlitteratur. Forskellen mellem fagtekster og skønlitterære tekster er deres forhold til virkeligheden. Fagteksten skal nødvendigvis bestræbe sig på at sige noget sandt om sit emne, det skal den skønlitterære tekst ikke. Hvor fagteksten er lukket og skal læses med en faktaorienteret læsemåde, er den skønlitterære tekst åben og skal læses litterært.

Faktion

Men faktionstekster befinder sig midt i mellem. De siger noget sandt om virkeligheden, men gør det med skønlitterære virkemidler. Faktion er opstået ved at forfattere til fagtekster har taget skønlitterære virkemidler til sig og er begyndt at udstyre deres tekster med fortællere, handlingsforløb, billedsprog osv. Faktionsgenren findes derfor typisk inden for dokumentargenren som beskæftiger sig dokumenterende og »sandfærdigt« med virkeligheden. Det faktionsteksten handler om, er derfor sandt nok, det fortælles bare på en mere levende måde end i den typiske faktatekst. Det fremstilles i teksten som om det er fiktion.

Faktionsbegrebet bruges mest om dokumentargenren inden for film og tv. Her er faktionen fremkommet ved at man har taget fremstillingsmåder fra litteraturen og spillefilmen og brugt dem i de gamle faktagenrer som f.eks. nyheder og dokumentarprogrammer. Næsten ethvert dokumentarisk tv-program eller indslag i en nyhedsudsendelse har faktionselementer. Der er ofte en central hovedpersonen som seeren kan identificere sig med, der er ofte en begivenhed som har skabt en konflikt for hovedpersonen, hovedpersonen har modstandere og hjælpere, og det hele er fortalt med brug af plot.

Dokumentar-
genren

I litteraturen kan man også finde faktionstræk. *Vesterbro* er et eksempel på en historisk meget tidlig faktion. Teksten beskriver et kvarter i en by - men bruger skønlitterære virkemidler. Det der fortælles, er sandt nok. Gaderne ligger faktisk hvor det beskrives, og livet dér har sikkert været som det beskrives.

Men beskrivelsen er ikke neutral. Det understreges hele tiden i sprogbrugen at bydelen er fattig, beskidt, ussel og tynget af de sociale kår. F.eks. i den indledende beskrivelse af Vesterbrogade:

»Vesterbrogade er denne Bydels Rygrad. En Rygrad, der er knækket og krummet som af meget Arbejde, og hvorfra lange, lige Gader straalere ud som stærke Ribben.«

Den billedsproglige beskrivelse siger at kvartereret er tynget af arbejdet, men alligevel stærkt. Selv om teksten blot skal give en introduktion til bydelens udseende, er der allerede her med skønlitterære midler lagt en vurdering og en holdning ind i beskrivelsen. En tilsvarende teknik ville man ikke finde i f.eks. en geografibog. Det er fordi denne tekst befinder sig et sted midt mellem hensynet til det saglige indhold og måden det fortælles på.

Faktion stiller nogle specielle krav til læseren. Man skal kombinere en faktaorienteret og en litterær læsemåde. Man skal på den ene side forvente at teksten taler sandt, men man skal på den anden side benytte en litterær læsemåde for at få teksten til at give mening - f.eks. når man læser en metafor som den ovenstående.